dr. Kende Péter:

IGENIS SZABÁLYOZHATÓ A GYŰLÖLETBESZÉD TILTÁSA

A gyűlöletbeszédet környező társadalmi alaphelyzetünk folyamatosan és gyorsuló ütemben romlik – s messze nem csak a legutóbbi két évben, inkább vagy húsz esztendeje. Elsősorban a szélsőjobb újrajelentkezése óta eljutottunk oda, hogy hétköznapi életünk már-már természetes velejárójának tűnik a gyűlölködés, az erőszakra uszítás, a radikális sajtóban, a focipályákon, városokban és falvakban, tereken és utcákon. Cigány-ügyben a Magyar Gárda-típusú állandó provokálás (hozzáadódva a számos további objektív frusztráló tényezőhöz) célt ér: fajgyűlölők lőnek és robbantanak, illetve cigányok előveszik az illegálisan tartott fegyvereiket, és lőnek, amire természetesen eldördül a válasz is – és hamarosan sok „kis" helyi polgárháború tör ki. Spontán bekövetkeznek, illetve szerveződnek ellencsapások, azok pedig erőszak-spirálba torkolló konfliktusokhoz vezetnek. Közben a neonáci és más szélsőséges erők – a jogalkalmazók sorozatos hibáitól megerősítést nyerve – mindinkább felbátorodnak, egyre többet és többet engednek meg maguknak. Vér fog folyni, emberek fognak meghalni.

Márpedig ahol nem mehet ki nyugodtan bárki a parkba, ahol nem vállalhatja mindenki retorzió veszélye nélkül ilyen-olyan identitását – ott többé nincs szabadság, ott valamennyi alkotmányos alapjog megszűnik létezni, még ha látszólag él is. Tényként leszögezhető: nem vált be az Alkotmánybíróság 1992-es reménye: *„aki gyalázkodik, önmagát bélyegzi meg, és lesz a közvélemény szemében gyalázkodó"*. Ha pedig nem vált be, abból magának az Alkotmánybíróságnak is le kell vonnia a megfelelő következtetést.

Fleck Zoltánnal értek egyet: *„ha sorozatosan szabadság- és jogsértő állapotok jönnek létre az alapjogok értelmezése során, akkor a legtökéletesebbnek látszó törvény mellett is elmosódik a határ a megengedhető és megengedhetetlen cselekmények között, és végső soron hitelüket vesztik az alkotmányos szabályok… kevesebb veszélyt jelent a parlamenti törvényhozás, mint a kreatív jogalkalmazás"*. Az igazságszolgáltatás teljes rendszere messze nincs és egyelőre egyre kevésbé lesz olyan állapotban, hogy szabad lenne széles körű mérlegelési jogot adni neki mindazon kérdések felelős eldöntése során, amelyek megakadályoznák az erőszak egyre fenyegetőbb eszkalálódását és a legszélsőségesebben, legembertelenebbül uszító nézetek és viselkedésmódok gyors terjedését.

Ezért most következő dolgozatomban – amely természetesen csupán vitaindító kíván lenni – közlöm egy változatát a szerintem mind a parlament, mind az Alkotmánybíróság számára akceptábilis törvénymódosító szövegeknek. Különös tekintettel arra, hogy az Igazságügyi Minisztérium honlapján olvasható legújabb szövegtervezet egyelőre nyilvánvalóan ismét alkalmatlan erre.

A tényleges elfogadáshoz persze a parlamentben is félre kellene tolni a pillanatnyi érdekek vezérelte sunyiságokat – de ez már kizárólag az ő felelősségük. Amíg mondhatják, hogy nincs olyan kodifikációs szövegük, ami esélyes „átgurulni" az Alkotmánybíróság – láthatóan lassan és fokozatosan változni készülő – kontrollján, addig csak a taktikázás és a másik oldal lejáratásának vágya mozgat mindent.

Valódi értelmiségi feladat megfosztani őket ettől a túlságosan könnyű érvtől. Szereptévesztés-e ez? Véleményem szerint csak akkor lenne az, ha azt a jogot vindikálnánk magunknak, hogy mi dönthetünk ez ügyekben, s nem csak indítványt tehetünk egy lehetséges variánsra; ha azt hinnénk magunkról, biztosan jobb minőségű szöveget javasolunk, mint mások, például a hivatásos kodifikátorok; ha remélhető későbbi viták során nem lennénk nyitottak más álláspontokra. Önmagában az, ha javaslatot teszünk – csupán felelősség-vállaló állampolgári magatartás.

Miképpen illethetné meg a véleményszabadság joga azt az embert, akinek nem garantált a méltósága? Ugyanez más megközelítésben: mi végre az egész állam, alkotmány, ha nem arra, hogy az egyént, saját állampolgárát védje, segítse, emberi méltóságát őrizze? Ha

viszont erre való, akkor elvont, a társadalom egésze felől közelítő jogvédelmét igenis alá kell rendelnie elsődleges, az egyént és annak közösségeit védő funkciójának.

S ezt éppenséggel maga az AB is elismerte, 47/2007. számú határozatában, mondván: *„az Alkotmányban foglalt hierarchikus értékrend »csúcsán« az… emberi élethez és méltósághoz való alapjog helyezkedik el”*, s kollízió esetén a további alapjogoknak, például a véleménynyilvánítás szabadságának is meg kell hajolnia az előtt.

Alapvetően igazuk lehet ugyan azoknak, akik azt állítják: a jelenlegi Btk. és Ptk. voltaképpen alkalmas e feladatok ellátására, „mindössze” a jogalkalmazással van nagy baj, a rendőrség, az ügyészség és a bíróság túl sok hibával, értetlenséggel és társadalmi felelősség-hiánnyal működve nem szerez érvényt a törvényeknek.

Ha azonban figyelembe vesszük a jogalkalmazás befolyásolási lehetőségeinek jelen állapotát, arra vagyunk kénytelenek jutni: nincs más valós út, mint az általuk alkalmazandó törvények pontosabb, kimerítőbb, főként pedig a sérelmet szenvedők számára fokozottabb védelmet nyújtó megfogalmazása. A rendőrség (és az azt irányító szervek) utóbbi két évben látott magatartása, az ügyészség sokéves viselkedése, illetve a bíróságok szintén huzamos ideje látható magatartása egyértelműen kijelöli az egyedül járható utat: nem növelni, hanem éppen hogy csökkenteni kell e szervek mérlegelési jogát, olyan törvényi tényállásokat kell kodifikálni, amelyek kevésbé meghághatók és nehezebben megkerülhetők, amelyekbe nem fér bele sem a politikai sandaság, sem a társadalmi felelősség előli elmenekülés.

Ennek során szükség lenne több olyan kodifikációs lépésre is, amelyet most valószínűleg nem célszerű érintenünk. Ilyen legitim jogpolitikai eszközök megteremtése az ügyészségi és a bírósági jogalkalmazás orientálására, valamint a bírói függetlenség teljes tiszteletben tartásával a bírósági ítélkezés egy része civil kontrolljának és az ítéletek minőség-ellenőrzésének megteremtése; a titkosszolgálatok alkotmányos ellenőrzésének szélesítése. Azt azonban e helyütt is érdemes rögzíteni, noha magam most nem foglalkozom vele, hogy egyúttal pontosan definiálni kell a közszereplő fogalmát, valamint törvényben elő kell írni valamennyi bírósági ítélet közzétételét az interneten.

Olyan Btk.-, Ptk.-, illetve gyülekezési törvény-módosítási szövegre teszek javaslatot, amely a jogsértés tényállásának definiálását részben azonossá teszi a büntető-, illetve polgári és közigazgatási jog terén. Ezzel – túl a jogtechnikai elegancián – deklarálva, hogy az állam álláspontja nem a jogkövetkezményektől, hanem a védett értékektől függ.

1. Javaslat a Btk. módosítására

Szó nem lehet a módosítás olyan elhelyezéséről a Btk.-ban, mint amilyet a legutóbbi kísérlet választott, hogy ugyanis a kegyeletsértésről szóló 181. § /A. alpontjává tette volna a „gyalázkodást”.

Szerintem két lehetőség között választhatunk: vagy a személy elleni bűncselekmények, azon belül is a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények között, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak (Btk. 174/B §) alesetként, vagy pedig a köznyugalom elleni bűncselekmények között, a közösség elleni izgatás (Btk. 269. §) újrafogalmazásaként. Az előbbit helytelennek vélem, tekintettel arra is, hogy a 174/B szakasz már maga is alesete a kényszerítés bűncselekményének, márpedig itt másról van szó. Utóbbi megoldás plusz előnye, hogy önmagában az elhelyezéssel is tudatná az állam, hogy polgárainak minden sérelmét egyszersmind a köznyugalom elleni tettként értékeli.

E szakasz, a jelenlegi Btk. 269. §-a így szól: *„Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet, b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”.

Tekintsük át, a törvénymódosítás milyen nemzetközi kötelezettségeknek kell, hogy eleget tegyen.

– A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 20. (2) cikke: *„Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat”*. Már ez is több a jelenlegi szövegnél.

– Az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos ítélete *„megtagadja a jogvédelmet az Emberi Jogok Európai Egyezményének értékrendjével összeegyeztethetetlen nézetektől, amikor tehát a szükségesség/arányosság tesztjének alkalmazása ab ovo fel sem merül”* (idézet a 236/A/2008. AB határozatból).

– Az 1965. évi ENSZ-egyezmény (kihirdette, magyar belső joggá tette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet) 5. cikke: *a) Törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűségre vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve; b) Törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, valamint szervezett és minden egyéb propagandatevékenységet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja, vagy arra izgat, az ilyen szervezetekben vagy tevékenységben való részvételt pedig törvény által büntetendő cselekménynek tekintik*.

– Az Európa Tanácson belül a rasszizmus és az intolerancia ellen létrehozott testület *(*ECRI*)* Magyarországnak írt ajánlásában felhívta a figyelmet: *„a jognak büntetnie kell a rasszista aktusokat, ideértve a népirtás rasszista célzatú tagadását, rasszista anyagok rasszista célú terjesztését, osztogatását, rasszista csoportok életre hívását és tevékenységét”.*

– A Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezménye (kihirdette az 1999. évi XXXIV. törvény) 6. cikk (2) bekezdése szerint *„A felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megfelelő intézkedéseket hoznak olyan személyek védelmében, akik hátrányosan megkülönböztető, ellenséges vagy erőszakos fenyegetések és cselekedetek áldozatai lehetnek, etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitásuk miatt”*.

– Az Európai Unió néhány hete született – két éven belül úgyis végrehajtandó – a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni büntetőjogi fellépésről szóló kerethatározata a következő szándékos bűncselekmények büntetendővé tételét írja elő: *1. nagy nyilvánosság előtt megkülönböztetésre, erőszakra vagy gyűlöletre való izgatás (akár röpiratok, képek vagy más anyagok nyilvános terjesztése útján is) faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti vagy etnikai hovatartozásuk alapján meghatározott személyek egy csoportja vagy a csoport tagja ellen; 2. ugyanezen személyek egy csoportja, vagy a csoport valamely tagja ellen irányuló bűncselekmények nyilvános védelmezése, tagadása vagy durva banalizálása (amennyiben olyan módon teszik, amely alkalmas arra, hogy az ilyen csoporttal vagy a csoport valamely tagjával szemben erőszakra vagy gyűlöletre izgasson)*. E 2. pontot szokás némi leegyszerűsítéssel holokauszt-tagadásként emlegetni.

Az ezen felsorolásban szereplő nemzetközi egyezményeknek megfelelés a törvényhozás számára objektív kötelezettség, amelynek elmulasztása az ország jelentős presztízsveszteséget okozó nemzetközi bíróság előtti perbevonásával járhat. Ezt az Alkotmánybíróság legutóbbi határozata is elismerte, valamelyest talán jelezve, hogy az ezeken túl nem terjeszkedő törvénymódosítást el fogja fogadni.

Mindazonáltal véleményem szerint egyetlen ponton mégis túl kell terjeszkednünk mindezeken – természetesen úgy, hogy ez az egyetlen szó az Alkotmánybíróság által akár kihúzható is legyen az egyébként elfogadható szövegből –, ez pedig a szexuális orientáció, nemi identitás miatti izgatás, gyűlöletkeltés tilalma. Valószínűleg e nemzetközi egyezmények csupán azért nem szólnak erről a többivel egy sorban, mert egyelőre Európában nincs konszenzus a szexuális orientáció alapján történő diszkrimináció tilalma, illetve ennek az identitásnak az értelemszerűen ugyanúgy szükséges védelme tárgyában. Magyarország a legutóbbi évek tapasztalatai alapján úttörő szerepet játszhat e téren, amennyiben elfogadjuk a bizonyítottan tudományos álláspontot, miszerint nemi identitásának másságáról ugyanúgy nem tehet senki – lévén az genetikus adottság is –, mint cigány, zsidó vagy például afrikai származásáról, tehát feltétlenül azonos védelmet kell nyújtani e téren is.

Létezik persze ennek áthidaló megoldása is – a csoport-ismérv elhagyása –, ezt követi például a német Btk. izgatás tényállása: *„Aki a köznyugalom megzavarására alkalmas módon 1. a népesség egy része ellen gyűlöletet szít, vagy ellene erőszak alkalmazását vagy*

önkényes rendszabályokat követel, vagy 2. azt szidalmazza, gyalázza vagy rágalmazza és ezáltal emberi méltóságát sérti, három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő".

Ez azonban valószínűleg ismét magára vonná az Alkotmánybíróság azon ellenkezését, hogy „túl tágra nyit", azáltal, hogy nem jelöli meg konkrétan, mely csoportokra vonatkozik, teret enged a szabados, hibásan bővítő, illetve a fogalomba helytelenül belefoglaló értelmezéseknek is. Ezért valószínűleg érdemesebb mégis meghatározni a védendő csoportképző ismérveket.

Ezen túl figyelembe kell venni a legutóbbi alkotmánybírósági határozat azon igényeit is, hogy a tényállás vesse fel „a veszély veszélyét", legyen kellően körülhatárolt és szűkre szabott, legyen alkalmas a köznyugalom megzavarására vagy egyéni jogokon sérelem ejtésére, valamint ne szankcionáljon olyan, általánosításokat tartalmazó beszédeket, amelyek kommunikációjának a támadott csoport tagja nem részese .

Valahogy így.

Btk. 269. § Közösség elleni izgatás

(1) Aki sértő megkülönböztetésre, gyűlöletre vagy erőszakra hív fel faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti, etnikai, nemi hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportja vagy a csoport tagja ellen, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki ugyanezen személyek csoportja vagy a csoport tagja ellen irányuló bűncselekményt nyilvánosan védelmezi, tagadja vagy durván banalizálja, amennyiben az alkalmas arra, hogy az ilyen csoporttal vagy a csoport tagjával szemben erőszakra vagy gyűlöletre izgasson.

(3) Kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki az (1) és (2) bekezdésben meghatározott cselekményt

a.) elkövető szervezetet hoz létre, működtet, támogat, vagy vezet;

b.) nagy nyilvánosság előtt követi el.

2. Javaslat a Ptk. módosítására

Az Alkotmánybíróság legutóbbi határozata e téren szintén toleránsabb, a változtatásra nyitottabb álláspontot tükröz. Leszögezte például: *„a véleménynyilvánítás szabadsága sem korlátozhatatlan jog, és a gyűlöletbeszéd esetében különösen felmerül a korlátozás jogossága… Az emberi méltóság jogából levezethető becsülethez, jóhírnévhez fűződő joggal szemben bizonyos esetekben a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságának is meg kell hajolnia"*.

Visszautasítását a különböző közösségekre hivatkozás miatti alanytalanná válással, „a személyiség más lényegi vonására irányuló" meghatározással parttalanul tágra nyitott jogérvényesítéssel, a közösség bármely tagja által indítható perek megsokszorozódásával, valamint a társadalmi szervezetek perindítási jogának alkotmányellenességével indokolta.

Ugyanakkor elismerte, hogy a jelenlegi bírósági gyakorlat viszont túlságosan szűken húzza meg a jogérvényesítés lehetőségét.

Akceptálandónak tartom az alanytalanná válás kiküszöbölését, a „más lényegi vonás" mint parttalan lehetőség kiiktatását, valamint a személyhez fűződő jogok személyhez kötöttsége miatt a társadalmi szervek jogérvényesítésének elutasítását. Szerintem a szabályozásnak nem kell elfogadnia az Alkotmánybíróság azon aggályát, hogy egyazon tényállásból sok per indulhat, s ez a bíróságok túlterheléséhez vezet, mivel ezt a perek egyesítése megoldja. Ugyanakkor a szabályozásnak feltétlenül meg kell oldania azt, hogy a jelenlegi önkényes bírói jogértelmezés jogtalanul beiktatott „közvetlen személyes érintettségre" alapozott keresetindítási joga a jövőben ne érvényesülhessen, ne állhasson elő az a helyzet, hogy jogerős bírósági ítéletek alapján rögzüljön, hogy az általános és a különös nem is tartalmazza az egyest (mint például a „rekeszd ki a zsidókat!" verdiktekben).

Valahogy így.

Ptk. 76/A. §

(1) Személyhez fűződő jogokat sért az is, aki faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti, etnikai, nemi hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportja vagy e csoport tagja ellen erre tekintettel nyilvánosan sértő megkülönböztetést tesz, bántó, sértő magatartást tanúsít.

(2) A magát az (1) bekezdésben meghatározott valamely csoporthoz tartozónak valló személy e megkülönböztetés, magatartás miatt a 84. §-ban szereplő jogvédelmet kérhet. Az így megindított kereseteket a bíróság egyesíti, a felperesek jogviszonyára egyebekben a Pp. 51. §-ban foglaltak irányadók.

3. Javaslat a gyülekezési törvény módosítására

Voltaképpen a gyülekezési törvénnyel is az a helyzet, hogy a jelenleg hatályos szöveg megfelelő jogalkalmazás alkalmas lenne a kellő jogvédelemre, ám az eddigi logika alapján érdemes ezen is átvezetni ugyanezt a szöveget.

Valahogy így.

2. § (4) A gyülekezési jog gyakorlása különösen nem járhat faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti, etnikai, nemi hovatartozásuk alapján meghatározott személyek csoportja vagy e csoport tagja elleni sértő megkülönböztetéssel, bántó, sértő magatartással.

Nos, kérem, javaslom: töprengjünk, vitatkozzunk, próbáljunk meg – legalább mi – konszenzusra jutni valamilyen szövegben.

(Megjelent: az Élet és Irodalom 2009. január 2-ai számában.)